

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Vnímání žen v továrnách – Vítkovické železářny

Bakalářská práce

2022

Vendula Ševčíková

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2020/2021

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Vendula Ševčíková**
Osobní číslo: **H19262**
Studijní program: **B0314A250013 Sociální a kulturní antropologie**
Téma práce: **Vnímání žen v továrnách (Vítkovické železářny)**
Zadávací katedra: **Katedra sociální a kulturní antropologie**

Zásady pro vypracování

Bakalářská práce se bude zabývat tématem postavení ženy na pracovním trhu okolo přelomového roku 1989. Studentku bude zajímat sociální status ženy v období obměny politicko – ekonomického systému. Její emancipace a také vývoj pracovních podmínek. Studentka bude vycházet z etnografie dělnictví a pokusí se propojit historickou genderovou perspektivu s perspektivou ženy v sociálním a kulturním prostředí. V bakalářské práci studentka přiblíží i historicko – průmyslový areál železáren Vítkovice, kterého se téma, měnícího se obrazu ženy, bude týkat. Cílem bude v praktické části bakalářské práce vizuálně znázornit tovární prostředí a také zachytit rozhovor s bývalými pracovníky železáren. Metody využití v závěrečné práci budou kvalitativní i kvantitativní.

Rozsah pracovní zprávy:
Rozsah grafických prací:
Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

- Čermáková, M., H. Hašková, A. Křížková, M. Linková, H. Maříková 2002. *Podmínky harmonizace práce a rodiny v České republice*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Čermáková, M. 1997. *Postavení žen na trhu práce*. Sociologický časopis. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Křížková, A., H. Maříková, H. Hašková, L. Formánková 2011. *Pracovní dráhy žen v České republice*. Praha: SLON.
- Křížková, A., Z. Sloboda 2009. *Genderová segregace českého trhu práce*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Nedbálková, K. 2021. *Tichá dřina. Dělnictví a třída v továrně Baťa*. Display.
- Renzetti, C. M., D. J. Curran 2003. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum.
- Tůma, O., T. Vilímek (eds.) 2012. *Česká společnost v 70. a 80. letech: sociální a ekonomické aspekty*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i.
- Vodáková, A., O. Vodáková 2003. *Rod ženský. Kdo jsme, odkud jsme přišly, kam jdeme?* Praha: SLON.

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Milan Duřák, Ph.D.**
Katedra sociální a kulturní antropologie

Datum zadání bakalářské práce: **30. března 2021**
Termín odevzdání bakalářské práce: **30. března 2022**

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.
děkan

PhDr. Tomáš Boukal, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2021

Prohlašuji:

Práci s názvem Změna obrazu ženy v tovární oblasti po roce 1989, jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 31.03.2022

Vendula Ševčíková

Tato práce se skládá z textové a audiovizuální části.

Poděkování

Děkuji vedoucímu bakalářské práce Mgr. Milanu Duřňakovi, Ph.D. za cenné rady, odborný dohled, trpělivost a ochotu, kterou mi věnoval v průběhu zpracování bakalářské práce. Mé poděkování patří též mé rodině, přátelům, a hlavně respondentům za spolupráci při získávání údajů pro výzkumnou část této práce.

Název

Vnímání žen v továrnách – Vítkovické železárny

Anotace

Bakalářská práce se zabývá tématem postavení ženy v továrním prostředí a genderovými stereotypy v oblasti trhu práce. Budu se zajímat o jejich sociální status, emancipaci a vývoj pracovních podmínek v období ekonomických a politických změn okolo roku 1989. Práce se bude opírat o data získaná během samotného výzkumu. Teoretickým východiskem mé práce bude etnografie dělnictví a pokusím se propojit stereotypní genderovou perspektivu s perspektivou ženy v sociálním a kulturním prostředí.

Klíčová slova

žena, emancipace, stereotyp, genderová nerovnost, zaměstnání, dělnictví

Title

Perception of women in factories - Vítkovice Ironworks

Annotation

The bachelor thesis deals with the topic of the position of women in the factory environment and gender stereotypes in the labor market. I will be interested in their social status, emancipation and the development of working conditions in the period of economic and political change around 1989. The work will be based on data obtained during the research itself. The theoretical basis of my work will be the ethnography of workers and I will try to connect the stereotypical gender perspective with the perspective of women in the social and cultural environment.

Keywords

Woman, emancipation, stereotype, gender inequality, employment, labor

OBSAH

ÚVOD	10
1 METODOLOGIE	11
1.1 Prostředí výzkumu	11
1.2 Etika výzkumu	11
1.3 Představení informantů	12
1.4 Průběh výzkumu	12
1.5 Dotazník.....	13
1.6 Vizuální výstup	14
2 TEORETICKÁ ČÁST	15
2.1 Sociální a genderové nerovnosti	15
2.1.1 Gender a pohlaví	15
2.1.2 Stereotypy	16
2.1.3 Genderová nerovnost	17
2.2 Genderová segregace trhu práce	18
2.3 Genderování práce	19
3 ANTROPOLOGIE GENDERU	20
3.1 Feminismus.....	20
3.1.1 Maskulinita.....	22
3.2 Emancipace	22
3.2.1 Sociální status ženy ve společnosti	23
3.3 Rodinný život a práce	23
3.4 Diskriminace žen na trhu práce	25

3.4.1 Sexualizace žen	25
4 ETNOGRAFIE DĚLNICTVA.....	27
4.1 Zaměstnání a pracovní podmínky	28
4.2 Historický kontext zaměstnanosti českých žen	29
4.3 Vítkovické železářny z historické perspektivy	31
4.3.1 Zaměstnání žen v továrním prostředí.....	32
4.4 Žena ve Vítkovicích.....	33
5 ZÁVĚR	35
LITERATURA.....	37
SEZNAM PŘÍLOH.....	40
PŘÍLOHY.....	41

ÚVOD

Tématem bakalářské práce je vnímání a proměna ženskosti v továrním prostředí. Toto téma jsem zvolila z důvodu mého zájmu o tuto problematiku, a také proto, že nesouhlasím s některými stereotypními postoji mužů proti ženám a ženám vůči ženám samotným. Stereotypní role, které dodnes pokládáme za samozřejmé jsou také středem mého zájmu i přesto, že se v bakalářské práci vracím o skoro dvě generace zpět abych zjistila, jak moc ovlivnil takovýto stereotyp kariéry žen v prostředí výrazně maskulinním. Dnes má žena značné množství kariérních možností i s ohledem na její mateřskou roli, ale bylo tomu tak i v době výrazných ekonomických a společenských změn?

Bakalářská práce se věnuje tématu prolínání se mateřské role se zaměstnáním v prostředí, kde žena mohla jen těžko hledat pochopení. V prostředí, kde muži měli své jasné místo a ženy musely bojovat s předsudky danými společností. Tato práce nám pomůže nahlédnout do doby rodičů a prarodičů mé generace, kteří si razili svou kariérní cestu takřka sami od nuly. Společně nahlédneme do období ekonomických a politických změn okolo roku 1989, kdy se se státem otřásly v základech i velké průmyslové společnosti. S očekávanými změnami a radostí přišel i strach a obavy zaměstnaných. Na tyto dějinné události se podíváme skrz „historky“, které slychávám téměř od malička. Skrz příběhy mých rodinných příslušníků, příběhy obyčejných lidí, příběhy žen. Kdo se cítil v ohrožení nejvíce a kdo vlastně v domácnosti nosil pomyslné kalhoty?

Velkou výhodou tohoto celého malého projektu bylo rodinné spojení a otevřenost. A za to jsem ohromně vděčná. Nechyběl den, kdy by u prarodičů nezazněla vzpomínka na staré známé kolegy nebo jejich zaměstnání a dětské vzpomínky. Jsem ráda, že mohu část těchto vzpomínek a příběhů zformulovat aspoň do této podoby.

1 Metodologie

1.1 Prostředí výzkumu

Výzkum se odehrával v prostředí Vítkovických železáren, konkrétně v mém blízkém rodinném kruhu. Toto blízké prostředí jsem zvolila z toho důvodu, že jsem většinu svého života vyrůstala obklopená příběhy z těchto železáren, a také protože pocházím z ostravské rodiny, která ve Vítkovických železárnách zanechala kus sebe. Momentálně je areál Vítkovických železáren veřejnosti z větší části nepřístupný, pokud se nejedná o veřejné prostory a sektory s prohlídkou komentovanou průvodcem.

Po druhé světové válce došlo v Československu ke znárodnění těžkého průmyslu, tedy došlo ke znárodnění Vítkovických železáren – tenkrát Vítkovických železáren Klementa Gottwalda. Po listopadu roku 1989 se produkce železáren výrazně snížila a v roce 2002 s minimální produkcí byly Vítkovické železářny a koksovna spolu s veškerým vybavením vyhlášeny jako národní kulturní památka. To ale netrvalo dlouho a Vítkovice začínají chátrat, a tak ztrácí i památkovou ochranu. Následně dochází k jejich demolici (Pokorný 2018).

Demolice je právě důvodem, proč jsem nemohla navštívit bývalé pracoviště mé maminky, která pracovala v kantýně pro zaměstnance kancelářské budovy. Z kantýny je momentálně vstupní hala do zóny osm, která spadá pod nově založenou společnost z roku 2018 – Vítkovice energetické strojírenství a.s. V halách, kde pracovali děda s babičkou nezbylo prakticky nic. Jeřáb, který obsluhovala sama babička aktuálně pomáhá s demolicí výrobní haly, kde s velkou pravděpodobností pracoval i sám děda.

1.2 Etika výzkumu

Na začátku všeho dění okolo této závěrečné práce jsem seznámila informanty s tématem výzkumu. Bavili jsme se o zamýšleném tématu bakalářské práce, navrhovaných kapitolách ale také jsem neunikla ani tématům z doby tehdejších změn a mnohých dalších. Seznámila jsem je se základními otázkami. Z hlediska toho, že nejdůležitější část mého výzkumu probíhala v úzkém rodinném kruhu, jsem se rozhodla rozhovory koncipovat co nejméně formálním způsobem a polostrukturovaně. Nechala jsem respondenty volně povídat, popřípadě jsem rozhovor rozšířila o další podotázky a vedla ho tak směrem, který bude nejvhodnější pro výzkum.

1.3 Představení informantů

Jak je zmíněno výše, okruh informantů tvoří především mé rodinné okolí, díky kterému jsem se mohla dostat k bývalým i současným kolegům. Mými informanty, s kterými jsem dělala rozhovory, byly tři ženy a jeden muž. Konkrétně má maminka, babička, děda a jejich dobrá známá – Lenka. Kromě rodinných a přátelských vztahů je spojuje především náročná a častokrát tvrdá práce v industriálním prostředí.

Nejmladší respondentkou je má maminka Libuše (Horklová) Ševčíková (nar. 1972), která ve Vítkovicích pracovala před mým narozením, tedy přibližně od roku 1993 až do roku 1999. Dále babička Oldřiška Horklová (nar. 1948) pracující jako jeřábnice ve Vítkovických halách od roku 1969 do roku 1975. Poté z důvodu nepříznivých směn opustila zaměstnání ve Vítkovicích a pracovala například jako uklízečka/ pomocnice ve školce. Dále děda Miroslav Horkel (nar. 1947) byl zaměstnancem Vítkovic přibližně od roku 1963, kdy dokončil své studium a ve Vítkovicích pokračoval v učení. Dále splnil dva roky povinné vojenské docházky a vrátil se zpět do zaměstnání v železárnách až do roku 2010. V neposlední řadě jsem se spojila s naší rodinnou známou Lenkou Kormančíkovou (nar. 1961), která stejně jako má babička pracovala jako jeřábnice, a tak pracuje i dodnes, a to již od roku 1983.

1.4 Průběh výzkumu

Samotný terénní výzkum probíhal v roce 2021-2022 přibližně dva až tři měsíce. Vzhledem k dojíždění do vzdálené Ostravy a přizpůsobování se časovému harmonogramu informantů jsem byla nucena zpracovávat informace jinak, než bych sama chtěla. Dostupnost a čas byl jedním problémem a koronavirová situace a strach o rodinu byl problém druhý. Při naskytnutí příležitosti odjet se ve velkém množství případů naskytla i nechtěná možnost nakazit prarodiče a známé. S odkládáním šance uskutečnit rozhovor se oddalovala i eventualita natáčení vizuálního výstupu. Neustálé odsunování příležitostí mě donutilo vytvořit krátký dotazník pro ženy zaměstnané okolo přelomového roku 1989. Tento dotazník mi umožnil širší nahlédnutí do kariérních pozitiv a negativ žen a rozšířil mi tak obzory a podal informace z různých zaměstnání, která ženám byla v té době dostupná. Informantky se rozdělily do kategorií dle věku, typu zaměstnání a také náročnosti onoho zaměstnání. Dozvěděla jsem se jejich výtky, nespokojenosti, ale také i obavy. Těmto výsledkům se budu věnovat o kapitolu níž. Metodu dotazníku jsem zvolila pro jeho kvantitativní vlastnost sběru dat (Augur 2022).

Rozhovory, které sloužily jako základní kameny pro můj výzkum se konaly v domácím prostředí s rodinou a jejími blízkými známými. Toto téma je mé rodině blízké, a proto rozhovory nebyly nijak strukturované a byly neformální. Tvořilo jej pár zcela základních otázek týkajících se jejich pracovního místa, jejich vztahu s muži zaměstnanci nebo jejich vzpomínek na dobu před a po roce 1989. Další otázky se poté tvořily přirozeně na základě vyprávění respondentů. Jejich odpovědi zpracovávám dále v textu.

1.5 Dotazník

Dotazník sloužil jak pro školní, tak i pro soukromé účely – chtěla jsem být více v obraze a dostala tak dostatečný nadhled nad tehdejší situaci. K mému překvapení jsem byla s výsledky a množstvím odpovědí spokojená. Tyto odpovědi mi následně i potvrdily výpovědi respondentů, se kterými jsem se dala do řeči teprve po Novém roce.

Dotazník byl určen převážně pro ženy, ale i muže z České republiky, kteří se jakýmkoli způsobem ekonomicky podíleli na chodu domácnosti. Svůj čas dotazníku věnovalo celkem 44 žen a jeden muž (viz příloha č.1). V dotazníku mě zajímal status respondentů okolo roku 1989, tedy jestli byli plně zaměstnaní nebo studovali. Z převážně většiny byl dotazník vyplněn zaměstnanými, kteří se nadále rozdělili podle typu zaměstnání. V příloze graf ukazuje množství žen zaměstnaných ve čtyřech různých typech zaměstnání, a to v typu manuálním, sedavém, fyzicky náročném, popřípadě jiném (viz příloha č.2). K fyzicky náročným patřila například hasička nebo záchranářka. Obě se shodovaly na malé až skoro žádné míře nátlaku na ženu a s absencí zvýhodňování opačného pohlaví, což pro mě bylo velmi překvapivým zjištěním. Samozřejmě tyto informace nemohu pokládat za obecné, dalo by se říct, že jsou až jedinečné.

U žen se sedavým zaměstnáním byl zjištěn nátlak na ženu už poněkud větší (viz příloha č. 3). Většina z žen se shodla na jejich diskriminaci a negativním postavení mužů vůči ženám s tím spojené i finanční zvýhodňování mužů. Našly se i takové ženy, které se setkaly s pozitivními ohlasy na jejich pracovní postavení. Jednalo se o zaměstnankyně administrativních či účetních podniků (viz příloha č.4 a č.5). Dotazník pokračoval otázkou druhu zaměstnání, která měla pravděpodobně nejrozmanitější odpovědi. Od uklízečky, přes krejčovou až k obchodním zástupcům. S tím bylo spojeno pár dalších otázek týkajících se jejich spokojenosti v zaměstnání, náročnosti hledání zaměstnání (viz příloha č. 6), nátlaku na zaměstnanou ženu, a otázek k znevýhodnění, popřípadě zvýhodnění toho či onoho pohlaví.

Já jsem svou pozornost ovšem chtěla převážně věnovat zaměstnankyním s oborem, kde byla potřeba manuální zručnost. Překvapivě se muži k pracující ženě v těchto oborech stavěli dle výsledků dotazníku pozitivně. I tak se ženy shodly na jejich znevýhodnění, a naopak zvýhodnění mužů.

1.6 Vizuální výstup

Jakožto subdisciplína „zabývající se studiem produktů kultury a využitím audiovizuálních médií jako výzkumné metody byla vizuální antropologie“, jak zmiňuje v úvodu díla *Vizuální antropologie – kultura žitá i viděna* Tereza Porybná, „poprvé formálně ustanovena koncem 50. let 20. století“ (Porybná 2010: 10). Během vývoje této subdisciplíny docházelo kromě pozitivních ohlasů i k řadě skeptickým obrátům. Jak píše Tereza Porybná: „Kritika se týkala objektivitu a vědeckosti filmu“ (Porybná 2010: 11). Podle jejích slov antropologické myšlení směřovalo spíše k abstrakci a audiovizuální metoda byla využívána jako pouhý doprovod k textu (Porybná 2010: 11).

Toto téma je pro mě osobním, a tak se snažím i v natáčení o citlivý přístup a vnímání. Ve svém filmu pracuji s participativní metodou, jež je podle Billa Nicholse metoda, kdy „filmař své subjekty nejen diskretně pozoruje, ale skutečně na sebe reagují. Otázky přerůstají do rozhovoru či konverzace“ (Nichols 2010: 195). V autorově díle *Úvod do dokumentárního filmu* popisuje tento modus jako „Já – vyprávím – s – nimi – nám (mně a vám)“ (Nichols 2010: 195). S Participativní metodou se mi povedlo částečně spojit metodu observační a reflexivní. Kdy observační metoda podle popisu z výše jmenovaného díla Billa Nicholse znamená, že se filmař dívá na aktéry jako na sociální herce, zabývající se jejich životem, „jako by kamera nebyla přítomna“ (Nichols 2010: 165). K vizualizaci života aktéru mi napomohl modus reflexní, který má sloužit k propojení filmaře s divákem. Díky tomuto modu může tvůrce hovořit k divákovi o problematice žitého světa a jeho ztvárnění (Nichols 2010: 208).

Tento krátký film trvalo natočit zhruba dva měsíce, s ohledem na dojíždění a soukromé aktivity aktérů. Film je snahou o vizuální rozšíření a hlubší subjektivní ponoření do některých vybraných témat této bakalářské práce. Ve filmu můžeme vidět aspoň vnější prostředí, ve kterém se mnohé příběhy aktérů udály, jejich každodenní činnosti a koneckonců samotné aktéry, kterými jsou má maminka, její rodiče a Lenka. V tomto vizuálním výstupu zachycuji v toku rozhovoru jejich odpovědi na otázky, které částečně zpracovávám i v této práci.

2 Teoretická část

2.1 Sociální a genderové nerovnosti

2.1.1 Gender a pohlaví

Gender a pohlaví jsou aktuálně jedním z nejprobíranějších sociálních témat. Ať už se jedná o jejich rozdělení, dělení či prolínání. Tuto podkapitolu bych chtěla věnovat dělení společnosti právě na základě těchto dvou odlišných termínů.

Význam genderové nerovnosti tkví ve spojení charakteristiky onoho genderu, o kterém budu psát níže a stereotypy tvořené společností. Definice genderového stereotypu podle Českého statistického úřadu říká, že gender je jakýmsi sociálním pohlavím, které má kulturní charakteristiky a modely připisované mužskému či ženskému biologickému pohlaví. To zároveň odkazuje na sociální rozdíly mezi muži a ženami. Tyto role jsou rozdílné v čase i místě – konkrétně v místě kde se nachází odlišné kultury národa. Český statistický úřad dále uvádí genderový stereotyp jako „zjednodušující a zaujaté předpoklady týkající se vlastností, názorů a rolí žen a mužů ve společnosti, v zaměstnání a rodině“ (Český statistický úřad 2016). Příkladem by mohly být přívlastky, které se mužům a ženám připisují, jako například fyzická zdatnost mužů, a naopak citlivost a jemnost žen. Díky těmto zevšeobecnujícím přívlastkům dochází k diskriminaci ať už toho či onoho pohlaví. Jednoduše řečeno, lidské pohlaví jakožto biologická danost, jež je jednou z nejzákladnějších definic člověka a způsobu jejich vymezení – „jsem žena“ nebo „jsem muž“ slouží jako základ pro společností vytvořenou kategorii zvanou „gender“ (Renzetti C. M., Curran D. J. 2003: 20).

Toto označení, tedy „muž“ nebo „žena“ ve společnosti slouží jako anatomický popis těla a vyjadřuje jím i předpokládané znaky, postoje a chování pro určité pohlaví. Okolí a společnost od nás bude očekávat určité postupy a specifické povahové rysy. Podle knihy *Muži, ženy a společnost* od autorů Claire M. Renzetti a Daniela J. Currana se rozlišování těchto zakořeněných znaků ve společnosti neodehrává pouze během komunikace osob. „Každá společnost svým členům předepisuje určité vlastnosti, způsoby chování a vzorce vzájemné interakce v závislosti na jejich pohlaví. Tyto předpisy jsou zakotveny ve společenských institucích, jako jsou hospodářství, politický systém, vzdělávací systém, náboženství i rodinné uspořádání aj.“ (Renzetti, Curran 2003: 21). U rodinného uspořádání bych chtěla ještě zůstat. V závislosti na kontextu našeho postavení v rodině, od nás společnost očekává jisté chování. Jak píše Jaroslav Skupnik v knize o Antropologii příbuzenství, „v daných situacích se chováme mimo jiné také jako synové, dcery, otcové, matky, bratřanci,

sestřenice, cizinci atd.“ (Skupnik 2010: 14). Tyto příbuzenské vztahy, které jsou zároveň základními sociálními vztahy, podle Jaroslava Skupnika ovlivňují téměř každý aspekt lidského života (Skupnik 2010: 14).

V sociologické encyklopedii se můžeme dočíst, jaký je nejbližší český překlad či ekvivalent pojmu gender = „rod“. Jana Valdřová ve své knize Gender a společnost popsala překlad genderu z anglického jazyka jako „sociální pohlaví, popřípadě sociální rod“ (Valdřová 2006: 6). „Koncepte genderu zdůrazňuje kategorie kontrastujících charakteristik s označením „feminní“ či „maskulinní““ (Čermáková 2018).

S teorií genderu je spojena i biologicko – sociální charakteristika lidského jedince – pohlaví (Vodáková 2017). Podle Aleny Vodákové, v Sociologické encyklopedii, je charakteristika pohlaví „běžně používaná jako primární třídící znak souborů obyv. ve statistikách i v sociologických výzkumech (vedle ukazatelů věku)“ (Vodáková 2017). Dále se „biologické pohlaví jedince určuje podle přítomnosti pohlavních chromozómů, [...] tvaru zevních pohlavních orgánů a charakteristiky postavy“ (Vodáková 2017).

Fyzicko-biologické předpoklady u jednotlivých pohlavích bývají mnohokrát východiskem pro dělení práce na mužskou a ženskou. Francouzský sociolog a antropolog Pierre Bourdieu, ve své knize Nadvláda mužů, poukazuje na způsoby využívání biologických odlišností týkajících se pracovních úkolů. Muži tak častokrát vyzdvihují mužskou sílu a zdatnost. Z jeho díla vyplývá, že jakýsi genderový stereotypní řád je ustanoven tak, aby byl takřka vždy obecně platný. Pro takový genderový řád je nejčastějším argumentem právě fyzická síla, kterou ve své knize popsal takto: „Ženám jsou zakázány práce vyššího druhu (například chodit za pluhem), musí se držet nízko (chodit pod náspem cesty nebo příkopem), umět správně stát (před úctyhodným mužem v předklonu a s rukama zkříženýma na prsou), připadají na ně obtížné, nepříjemné nebo ponižující činnosti (kydat hnůj, při sklizni oliv muž pracuje s tyčí a žena s dětmi sbírají), biologických odlišností se prostě využívá, jako by šlo o základní předpoklady, takže se zdá, že důvodem sociálních diferenciací jsou ony“ (Bourdieu 2000: 25).

2.1.2 Stereotypy

Stereotyp společně s předsudkem ovlivňuje určitým způsobem nejen názory, mínění, ale i postoje a chování. Jedná se o stabilní prvek vědomí a jakýsi sociální mechanismus, který reguluje vnímání a hodnocení například sociálních skupin, náboženských i rasových skupin. Tyto představy a postoje, které mnohdy nemusí mít reálný základ vysvětluje Ivan Tomek na

stránkách Sociologické encyklopedie z roku 2018. Podle něj jsou představy a postoje převážně přejímány z jiných zdrojů než z vlastních sociálních zkušeností. Stereotypy se nejčastěji vytvářejí prostřednictvím rodinné výchovy, tedy postojem rodičů, ale jsou přejímány i od nejbližšího okolí i námi uznávaných autorit (Tomek 2018).

Pojem stereotyp použil novinář a politický komentátor Walter Lippmann v knize Veřejné mínění. „V převážné většině případů naše vnímání neprobíhá od pozorování k definování, ale od předem vytvořené definice události k jejímu pozorování. V rozlehlém, komplexním a zmateném světě vnímáme pouze to, co pro nás nadefinovala naše kultura se svými stereotypy“ (Lippmann 1922: 81).

Jak jsem zmiňovala výše, stereotypy nalezneme v různých skupinách i náboženstvích a kolikrát si je už ani sami neuvědomujeme. Jedním z právě takových to „neviditelných“ stereotypů, je genderový stereotyp. Třeba oslovení mužů a žen. Na první pohled zažité oslovení „pan“ a „paní“. Jenže u žen se nepoužívá pouze jeden termín, nýbrž dva – paní/slečna. Je snad „slečna“, jinak řečeno: neprovdané děvče, mladá dívka, označení méněcennosti? Tuto otázku si kladou autoři Křížková a Pavlica v díle z roku 2004 Management genderových vztahů. Dalšími malými velkými stereotypy by mohlo být například oslovování ženské zaměstnankyně, ale i ženské osoby „redaktor“, „manažer“, ale i „trenér“ může být matoucí, vzhledem k tomu že v českém jazyce by bylo toto označení vhodné pro muže. Stejně jako gramatika má na tomto podíl i předpoklad nadřazeného postavení mužů (Křížková, Pavlica 2004: 47).

Poněkud stereotypně se zjevuje i schéma rozdělených rolí nejen v domácnosti, ale také i v rodině. Podle tohoto schématu by měl být živitelem rodiny muž a „na oplátku“ by se měla žena starat o domácnost a děti. Pro většinu naší populace je toto schéma popsáno Hanou Maříkovou v knize od Aleny a Olgy Vodákové přijatelné, přestože v čisté podobě tento model v naší realitě nenalezneme (Maříková in Vodáková 2003: 105). Tématem rodinného života a práce v zaměstnání se budu zabývat i já v kapitole níže.

2.1.3 Genderová nerovnost

V předchozí kapitole jsem uvedla, že společnost má jakousi potřebu vytvářet stereotypní vizi „muže“ a „ženy“. Tyto rozdílné vize poté mají tendenci vést k nerovnostem nejen v každodenním životě, ale i v zaměstnání. Nerovnosti postihují například ženskou pracovní sílu. K těmto postižením patří i nižší finanční ohodnocení žen v rámci stejné profese či nízký podíl žen na vedoucích pracovních pozicích.

Tuto informaci mi potvrzovali i informanti v rozhovorech. V jejich případě se nejednalo jen o rozdílné mzdové ohodnocení mezi mužem a ženou, ale také i mezi ženami samotnými. Bylo mi řečeno, že za stejnou práci, ale „*mladší, stylovější vzhled či díky známostem ženy*“ (Lenka) byly ženy kolikrát lépe placené než jiné kolegyně za totožnou práci. Jakousi samozřejmostí byl vyšší plat u mužů na stejné pracovní pozici s ženou. A proč tedy ženy zůstávaly v takovém zaměstnání – opovrhovány, znehodnocovány. Proč se tedy nevydaly cestou k „ženskému“ zaměstnání?

Jednotlivá hlediska rozdílů poukazují na to, že nerovnost pohlaví doopravdy stále existuje a je hluboce zakořeněná až v systematickou podobu. Nerovnost v mocenských strukturách, jako je například školství, rodina, právo ale i zaměstnání, kterému věnuji nejednu kapitolu, způsobuje právě mužská nadřazenost. Tyto mocenské struktury fungují samostatně a nedá se zjednodušeně říci, že by se jednalo o vědomé jednání nebo snad zlou vůli a spiknutí mužů. Jak píše Pam Morrisová v knize *Literatura a feminismus*, „zájmy žen jsou vždy nakonec podřízeny zájmům mužů a tvoří společenské uspořádání známé jako „patriarchát“ (Morrisová 2000: 14).

2.2 Genderová segregace trhu práce

Segregace trhu práce není založena pouze na biologickém pojetí pohlaví. Profese se dělí podle genderu a charakteristiky těchto profesí. Dle autorky Marie Čermákové, která se tomuto tématu věnovala ve svém článku pod názvem *Postavení žen na trhu práce v Sociologickém časopise*, je pracovní trh segmentován do více rovin a vytváří tak odlišné podmínky pro různé profese, ale kolikrát i odlišné podmínky ve stejných profesích (Čermáková 1997: 392). Segregace je totiž dle Čermákové podmíněna odlišnou vzdělanostní strukturou mužů a žen a zafixovanými stereotypy. Tyto stereotypy se poté vážou na konkrétní profesi (Čermáková 1997: 392). Důsledkem takovéto pracovní segregace může být omezený počet pracovních možností. To se netýká pouze ženského pohlaví, avšak ve většině případů tato možnost převládá.

Na toto téma bych chtěla navázat dílem Aleny Křížkové a dalších autorů s názvem *Pracovní dráhy žen v České republice*, kde autorka jednoduše popisuje význam genderové segregace trhu práce pro ženy zaměstnankyně. „Genderová segregace zaměstnání je jedním z nejvýznamnějších prvků určujících pracovní pozici žen. Jejich rozhodování je výrazně ovlivněno genderovými stereotypy a vhodností zaměstnání pro ženu“ (Křížková 2011: 88).

Z díla autorky Marie Čermákové bych chtěla vyzdvihnout druhy diskriminace. Jedním z prvních jsou mzdové rozdíly. Takovéto rozdíly byly určeny již vzděláním ženy. Vysokoškolsky vzdělaná žena měla možnost postupovat po karierním žebříčku, jak říká Alena Křížková, zatímco žena se středoškolským vzděláním či výučním listem takové možnosti údajně neměla. Dalším typem diskriminace je diskriminace mzdová (Křížková 2011: 22, 89-90, Křížková a Sloboda 2009: 14). Tento druh je pravděpodobně nejčastěji se vyskytujícím problémem na trhu práce. Jedná se o „rozdílné mzdové ohodnocení zaměstnání, který mají srovnatelnou hodnotu kvalifikace a vykonané práce“ (Křížková, Maříková, Hašková, Formánková 2011: 90). Tato segmentace trhu práce posiluje negativní vliv toho, jak muži vidí ženy a ženy samy sebe (Anker 1998: 23).

2.3 Genderování práce

Jedná se o proces, kdy dochází ke genderovému rozdělování aktivit, kdy se organizace či kultury spojují s jedním nebo druhým pohlavím. K tomu patří i již zmiňované dělení práce na placenou i neplacenou (Acker 1990: 140 in Křížková, Maříková, Hašková, Formánková 2011: 20-21). Křížková, vycházejíc z poznatku Joana Ackera, definuje genderování práce ve dvou až třech sférách. Úkoly se dělí na základě pohlaví zaměstnanců/ pracovníků. Takovéto dělení se liší napříč kulturami a časem. Křížková v poznámkách uvádí příklad muslimské společnosti, kde práci učitelů, zdravotních sester či sekretárek plní převážně muži, zatímco v západních společnostech jsou tyto obory více feminizované. Ke genderování práce patří i rozdílné hodnocení práce – mužská práce je často výše ohodnocená než práce, kterou vykonávají ženy. I přes to že se jedná o stejný typ pracovního úkolu (Křížková, Maříková, Hašková, Formánková 2011: 20-21).

K znehodnocování ženské práce, jak té placené, tak té neplacené dochází v průběhu času takřka neustále. Jak píše Alena Křížková vycházejíc z autorů S. Walby, C. Patemana a mnoha dalších, s procesem industrializace a oddělování sfér pracovních a soukromých byla mužská pracovní síla ustanovena jako norma, zatímco ženská pracovní síla jako méně hodnotná. S méně hodnotnou ženskou prací přichází i domácí sféra nově definovaná jako sféra relaxu a útěku od práce což přispělo k naprostému znehodnocení neplacené práce, a tedy ekonomické hodnoty práce v domácnosti včetně péče o děti (Walby 1988, Pateman 1988, Witz 1992, Reskin a Padavic 1994 in Křížková, Maříková, Hašková, Formánková 2011: 21). V současnosti s „masovým vstupem žen na trh práce došlo k rozdělení práce v domácnosti a zároveň přišla i teorie přibírání tzv. druhé směny“ (Křížková, Maříková, Hašková,

Formánková 2011: 22). I přes to zůstává postavení žen v pracovní sféře nerovné a doprovázené nejrůznějšími překážkami.

Dalo se proti takovýmto rozdílům ve finančním ohodnocení bránit? Takovou otázku jsem si v rozhovoru kladla také. Odpověď byla o to zajímavější, ale v celku za to ne překvapující. V jednoduchosti se pokusím shrnout obsáhlou odpověď Lenky „*Proti rozdílným finančním ohodnocením bylo lepší se nestavět a dělat jakoby nic*“. Lenka mi vyprávěla příběh o muži, kterému jeho kolegové za jeho neomalenost a „*drzost vůči vedoucímu*“ přichystali ke stroji jakousi past – ta ho stála život. Avšak příběh začal být o to děsivější, když muž, kterému past ve formě posypání kolejníc měla vzít život, přežil. Přežil díky kolegovi, který si s ním tehdy onu osudnou směnu vyměnil. Jak vyplývá z mého zkoumání, k ženám a jejich stížnostem také nikdo nebyl shovívavý. Zaměstnankyně se po podání stížnosti, ale i po pouhé zmínce mohly potýkat s šikanou ze strany nadřízených, popřípadě mohly rovnou opustit pracoviště.

3 Antropologie Genderu

3.1 Feminismus

Feminismus je jedním z dlouhodobých, a hlavně aktuálních pojmenování ženského hnutí (Navarová 2017). V Sociologické encyklopedii se o feminismu můžeme dočíst, že se jedná o převážně „ženské hnutí, vycházející z přesvědčení o nevýhodné situaci žen ve společnosti, resp. o jejich horším, ponižujícím postavení (ve srovnání s muži), z potřeby revolty proti této situaci a víry v možnosti její změny“ (Navarová 2017).

Alena Vodáková ve své knize Rod ženský: kdo jsme, odkud jsme přišly, kam jdeme? z roku 2003 popisuje feminismus jako životní postoj, kterým ženy usilují o získání své nezávislosti a zrovnoprávnění se s muži. Podle Vodákové můžeme toto postavení chápat jako myšlenkový proud, ale i jako uvažování žen o ženách samotných. Tato feministická hnutí představují organizovanou činnost, prosazující jejich postoje a myšlenky (Vodáková 2003: 339).

Po přečtení požadavků feministických hnutí a uskutečnění rozhovoru se zaměstnanými ženami lze vidět jistou problematiku proti které se právě toto hnutí staví. Jak píše Hana Navarová, feminismus v Evropě se projevuje požadavky, jako jsou například stejné mzdy jak u žen, tak i u mužů za stejnou práci, stejný přístup i příležitosti ke vzdělání mužů i žen, kontracepce a možnost interrupce, právní a finanční nezávislost všech žen, ukončení diskriminace lesbiček, ochrana žen před jakýmikoliv formami násilí bez ohledu na jejich

status a přeformulování zákonů, které zvýrazňují mužskou dominanci či umožňují i agresi vůči ženám (Navarová 2017). O feminismu jakožto o politickém pohledu s dvěma základními předpoklady píše i Pam Morrisová v díle *Literatura a Feminismus*. Podle ní „rozdílnost pohlaví je základem strukturální nerovnosti mezi ženami a muži, která zapříčiňuje sociální nespravedlnosti vůči ženám“ a v druhém předpokladu uvedla, že právě tato nerovnost vzniká v důsledku výkladu rozdílů mezi pohlavími (Morrisová 2000: 11).

O rozdílných mzdách mezi muži a ženami za stejnou práci jsem se mohla přesvědčit nejen v rozhovoru, ale i v dotazníku vyplněném ženami zaměstnanými v období roku 1989. O naprosto rozdílném přístupu a možnosti ke vzdělání jsem se dozvěděla od své maminky, která se kvůli nedostatečným „příležitostem“ nemohla dostat na vysněné kadeřnické učiliště. *„Místo na škole měli jen jedno. Hlásila jsem se tam jen já, a ještě jedna holka. Jenže její maminka měla známé tam nahoře, takže bez ohledu na lepší známky, vzali tam ji. Já měla smůlu a honem jsme museli hledat volné místo na jiné škole.“* (maminka). Babička neměla známosti na úřadech, a i přes dědovo členství v komunistické straně se maminku nepodařilo dostat na její vysněnou školu. Děda své členství v komunistické straně nebral nijak vážně. Pro jeho celou rodinu to mělo velké výhody ve formě zábav, dovolených, výletů a také možností. Bohužel to nebylo dostačující pro pokračování v zájmech jeho dětí. Má maminka toho ale nelituje. Povolání vyučené prodavačky ji baví a ve volném čase se zabývá cukrařinou.

Zajímala mě i otázka ohledně agrese a násilí na ženách, jež je také na seznamu změn feministických hnutí. Otázku jsem položila jak v přímém rozhovoru, tak v dotazníku. Podle mé maminky se jakékoli násilí, ale i obtěžování žen ve společnosti nedostávalo dostatečně na povrch. *„Když se něco takového stalo a ta ženská se ozvala a upozornila na to, vlastně ona byla ta špatná, ona za to mohla, a ještě za to byla penalizovaná“* (maminka). Informace o tomto způsobu harassmentu, jeho způsobu a prevenci proti tomuto problému byly nedostačující a vesměs nepodstatné.

Maminka sama se do takové situace, kde by byla v zaměstnání jakkoli ohrožována mužem, nedostala. I když podle její výpovědi, jediné konflikty, kterými si v zaměstnání s muži prošla, byly *„na základě mužského ega a jejich nadřazenosti“*. Otázka na obtěžování se sexuálním podtextem neminula ani babičku. Když byla zaměstnaná ve Vítkovicích, byla již vdaná za dědu, se kterým byla na stejném pracovišti. *„Kromě prostých urážek, které vlastně ani nebyly osobní, jsem se na pracovišti nesečkala s obtěžováním. Byl tam děda, takže chlapi*

měli smůlu a nedovolovali si. Ale byly tam ženský, které svých předností uměly zneužívat ve svůj prospěch“ (babička).

3.1.1 Maskulinita

Podle Karsten je opakem feminity maskulinita. Přesněji se jedná o specifické mužské chování a vlastnosti stereotypně připisovány mužům. Tak jako je ženám, neboli feminní osobnosti, připisována bezmoc, citlivost, empatie, něžnost nebo také poslušnost a závislost, i mužům, tedy maskulinní osobnosti, jsou připisovány vlastnosti jako například bojovnost, dominance, sebejistota, tvrdost, zodpovědnost a mnoho dalších (Karsten 2006: 23-24).

3.2 Emancipace

Rovnost, občanská svoboda, odpor vůči násilí a diskriminaci. S těmito pojmy souvisí emancipace jejíž význam z latinského „emancipare“ by se dal přeložit jako propuštění ze své moci, zesvéprávnění nebo také osvobození. Od starého Řecka a Říma, kdy emancipace platila pro propuštění otroků až k přenesení pojmu z politické sféry do občanské a sociální oblasti. Marie Čermáková v Sociologické encyklopedii popisuje emancipaci spojenou s feministickým hnutím, kdy jedno z prvních období ženské emancipace spadá zhruba do let 1890 až 1920. „Původně se týkala zejména zbavení žen sociálních a politických omezení, osvobození od tzv. dvojí morálky. Vždy byla součástí úsilí o ekonomickou a sociální rovnost všech lidí, nejen o osvobození žen od nadvlády mužů. V posledních letech se ženská emancipace týká především prosazování přístupu žen k vyššímu vzdělání a k uplatnění tohoto vzdělání a schopností v pracovním systému bez diskriminačních faktorů“ (Čermáková 2017).

Feminismus a ženský aktivismus byl socialistickým režimem prezentován jako irelevantní. Nerovné zastoupení žen na vedoucích pozicích a jejich sexuální obtěžování, se skrývalo za režimem vyzdvihovanými úspěchy jako například vysoká zaměstnanost žen a zaměstnanost žen v „mužských oborech“ (Hašková, Křížková, Linková (eds.) 2006: 105). V díle editorů: Mnohohlasem. Vyjednávání ženských prostorů po roce 1989 autoři vysvětlují nelehkou situaci žen a zabránění jejich sebereflexe ze strany státu příkladem z roku 1967, kdy byl založen Svaz československých žen (ČSSŽ), „pod jehož patronátem se ocitly všechny ženské organizace. ČSSŽ vystupoval jako mluvčí všech žen a zároveň uznával vedoucí úlohu KSČ – jinými slovy: hlas žen byl prostřednictvím této instituce na dlouhou dobu umlčen“ (Hašková, Křížková, Linková (eds.) 2006: 105–106).

Rok 1989 otevřel možnost debatovat na účet mnoha témat potlačovaných totalitním režimem. Díky těmto novým demokratickým možnostem se spousta témat dostalo na pranýř

autorů, ale také i čtenářů. V již zmiňovaném díle Mnohohlasem. Vyjednávání ženských prostorů po roce 1989, najdeme úryvek z článku časopisu Vokno 1992, kde Laura Busheikin reflektovala feminismus slovy „Nevím sice, o co jde, ale dopředu říkám Fuj“ (Busheikin 1992, Hašková, Křížková, Linková (eds.) 2006: 106). Až po roce 1991 zaznamenává dle editorek Barbora Osvaldová výrazný nárůst přibývajících článků s převažujícími texty o feminizmu, které se k jeho smyslu staví kladně či neutrálně (Hašková, Křížková, Linková (eds.) 2006: 106).

3.2.1 Sociální status ženy ve společnosti

Podle autorky Květy Jechové v knize o České společnosti v 70. a 80. letech je postavení žen sledováno ve čtyřech oblastech. Jedním z prvních je vzdělání žen, které vede k jejich emancipaci. S tím je spojena i jejich zaměstnanost, která v teorii i praxi budování socialismu je pokládána za těžiště emancipace. Třetí oblast se zabývá působením a změnou postavení ženy v rodině a ocenění mateřství v sociální politice. V neposlední řadě autorka zmiňuje oblast věnující se zastoupení žen ve veřejném prostoru (Jechová 2012 in Tůma, Vilímek (eds.) 2012: 176).

3.3 Rodinný život a práce

Sladění práce a rodinného života nebyl pro ženu jednoduchý. Již zmiňovaná pracovní doba nebyla vždy přijatelná pro ženu starající se o děti a domácnost. Dle výzkumu, takovéto továrny s nemalou poptávkou si nemohou dovolit přijít o jakoukoli pracovní sílu. Proto vedení přicházelo se zaváděním netradičních flexibilních pracovních režimů. Například práce na zkrácený pracovní úvazek, práce z domova, práce na dálku, popřípadě zprostředkování zaměstnání pomocí agentur a další.

Dle českého statistického úřadu a výše zmiňované Hany Maříkové je způsob rozdělení rolí a povinností v rodině i v dnešní době založen převážně na genderových stereotypoch. Ženě je udělena starost o rodinu na úkor kariéry naopak muž se věnuje práci na úkor rodiny. Vzhledem k tomuto stereotypnímu přístupu postihuje postavení zaměstnavatelům k rodině spíše ženy než muže (Český statistický úřad 2016).

Znakem životní úrovně českých domácností jsou podle slov Aleny Křížkové dva finanční příjmy. V úplných českých rodinách je uplatňováno a praktikováno spoužívání obou partnerů. V některých domácnostech úplných rodin s dětmi, většinou pro udržení standartní dobré životní úrovně stačí příjem pouze jednoho z partnerů. Převážně tak bývá příjem muže živitele. Ačkoli domácnosti s nižšími příjmy jsou nejčastěji neúplné rodiny s dětmi, vedené

matkou živitelkou, možnost takové ženy zajišťovat příjem, aby se rovnal aspoň obecným standardům společnosti, je převážně ztížená (Křížková 2002: 20).

Tento fakt jsem si utvrdila u vyprávění informantů, kteří sice vedli úplné rodiny, ale rizika ohrožení chudobou a závislosti na sociální podpoře státu si byli plně vědomi. Maminka ve vyprávění zmínila, že většina rodin, v té době, se snažila fungovat pohromadě v jakékoli nepříjemné situaci. Ona sama je ze tří sourozenců, tedy celá domácnost obsahovala pět členů, nepočítaje domácí mazlíčky. *„Měli jsme občas problémy, to jo, ale museli jsme fungovat. Děda se snažil, všichni jsme se snažili. Přes to vlak nejel. Všichni měli nějaké problémy. A možná si je nikdo z finančních důvodů ani nedovoloval řešit.“* (maminka).

Nejsložitější situace přichází dle slov Aleny Křížkové ve fázi vzniku a založení rodiny – narození dítěte. V této chvíli dochází k poklesu životní úrovně následkem odchodu jednoho z rodičů na mateřskou dovolenou. S tím přichází i fakt zvýšení životních nákladů na domácnost. Při nástupu na rodičovskou dovolenou, podle výběrového šetření Aleny Křížkové z roku 2001, dosahuje příspěvek státu sotva pětiny průměrného příjmu. Pro tento případ je sociálně zkonstruována závislost rodiče na rodičovské dovolené na finanční přínos partnera. To jednoho z rodičů (převážně ženu na rodičovské dovolené) nutí začít pracovat předčasně, čímž mizí i nárok na sociální dávky (Křížková 2002: 21).

Role matky ovlivňuje na českém trhu práce kromě právě žen s dětmi i ženy bezdětné. Ty jsou „stereotypně považovány za méně perspektivní pracovní sílu právě pro jejich potenciální budoucí mateřství“ (Křížková 2002: 24). Ani ženy s dětmi to nemají jednoduché. Alena Křížková v knize Podmínky harmonizace práce a rodiny v České republice tomuto tématu věnovala pár kapitol. Dle autorky zaměstnavatel očekává větší důraz na rodinu než důraz na pracovní nasazení žen zaměstnankyň. Pracovní pozice ženy je v tomto období nejistá i když má jisté pracovní místo v stávajícím zaměstnání. V období, kdy finanční přínos obstarává převážně muž, jehož pracovní dráha nebyla nijak přerušena, stává se příjem ženy „druhým“, ale nezbytným pro domácnost. Od ženy se očekává jak pracovní nasazení, tak i starost o domácnost. Péči o děti ji ubývá a postupem času i ony přispívají svým nepatrným příjmem, ať už z brigád nebo nástupem do stálého zaměstnání (záleží na věku dítěte), do rodinného rozpočtu (Křížková 2002: 24).

Transformační období pro českou společnost, tedy konkrétně pro mladé rodiny s dětmi a neúplné rodiny, je považována za jakousi ztrátu jistoty a nárůst nerovností v životní úrovni. Tyto rodiny počítají s velkými finančními náklady do budoucna, a tak, podle Křížkové, se

připravují na fázi s vysokým pracovním nasazením. S tím ale přichází i odkládání založení rodiny, a nakonec i k využívání stavebního spoření a pomoci širší rodiny (Křížková 2002: 24-25).

3.4 Diskriminace žen na trhu práce

Český trh práce je výrazně genderován. V díle Pracovní dráhy žen autorky sepsaly několik diskriminačních praktik na trhu práce ze strany zaměstnavatelů. Diskriminace se zaměřuje na jednotlivé skupiny populace žen. Tyto skupiny se dělí dle dosaženého vzdělání, věku či rodinné situace (Křížková, Hašková, Maříková, Formánková 2011: 88). O tomto tématu jsem psala v prvních kapitolách této práce. Diskriminace se projevuje například v mzdové podobě či slouží i k zneužívání práce žen. Tyto projevy se navzájem prolínají, avšak v různém poměru v různých odvětvích pracovního trhu (Křížková, Hašková, Maříková, Formánková 2011: 87, 94, 101).

I přes výše zmiňovanou diskriminaci žen na trhu práce, Hana Maříková v kapitole Česká žena na trhu práce v knize Rod ženský, zmiňuje fakta o tomto postavení. Podle ní patřila a stále patří zaměstnanost českých žen k jedněm z nejvyšších na světě. Dalším faktem, který zmiňuje je profese a sektory ve kterých se pohybují ženy než ty, ve kterých se soustřeďují muži. Tyto data nalezneme ve Statistické ročence z roku 2002, ve které se inspirovala autorka sama. Z těchto údajů statistického úřadu lze například zjistit i průměrný výdělek který je až o čtvrtinu menší než výdělek mužů (Maříková 2003: 185–186).

„Diskriminace podle pohlaví znamená nerovné zacházení, znevýhodnění žen či mužů právě na základě znaků pohlaví v té které oblasti sociálního života“ takto začala Maříková teorii vysvětlující důvody diskriminace žen a její formy (Maříková 2003: 191).

3.4.1 Sexualizace žen

Harassment a sexualizace žen byli snad prvními myšlenkami, které mi proběhly hlavou při realizování této bakalářské práce a jejích témat. Totiž „sexuální obtěžování představuje jednu z forem genderové diskriminace na trhu práce, neboť jde o systematické jednání – obtěžující či dokonce násilné – uplatňované vůči jednotlivcům z důvodu jejich příslušnosti k určité skupině, definované na základě genderových charakteristik nebo také sexuální orientace či kombinace několika kategorií“ (Křížková, Maříková, Uhde (eds.) 2006: 20). Takto autoři definují jednu z mnoha druhů pracovní diskriminace. I takováto diskriminace má významný ekonomický vliv na nerovnost mezi muži a ženami. Ty jsou totiž vytlačovány z pozic, kde mohou být, dle autorů, potenciální hrozbou dominantního postavení mužů (Křížková,

Maříková, Uhde (eds.) 2006). Z toho vyvozují, že toto chování a projevy patriarchálního systému symbolicky udržují ženskou submisivitu a tím i jejich profesní postavení.

Jelikož se v této bakalářské práci pohybuji mezi ženami zaměstnankyněmi v převážně mužském kolektivu, dovolím si počítat s vysokou pravděpodobností obtěžování žen se sexuálním podtextem. Výsledek rozhovoru s hlavními aktéry, kde zaznělo i téma obtěžování žen, mě a mou myšlenku zaskočil. Ačkoli se nejednalo o těžké až násilné případy, takovéto obtěžování se v mužském kolektivu objevovalo, ale velmi zřídka. V mnou vytvořeném dotazníku dokonce zazněla odpověď k otázce obtěžování, kdy mi paní popsala negativní vzpomínku i strach z práce v zaměstnání s převahou mužských kolegů. Ani jedna z mých respondentek údajně osobně nezažila sexuální obtěžování na vlastní kůži. Na toto navážu naprosto jednoduchým vysvětlením – Maminka byla vdaná za zaměstnance tehdejší security agentury, která měla působiště ve Vítkovících. Dále babička, vdaná za pracovníka Vítkovických železáren. Třetí respondentka v pořadí se ke svému manželovi nevyjadřovala a vzhledem k její nedávné ztrátě jsem si dovolila pro ni toto téma neotevírat. Samozřejmě tyto případy nelze zevšeobecnit.

4 Etnografie dělnictva

Za předchůdce studií etnografie dělnictva můžeme považovat studii lidu. Tradiční lidové kultury a prostředí vesnic si své místo budovaly již od 19. století. Tomuto tématu se věnoval Jakub Štofáník v jednom z článků pro Český lid v roce 2017, nyní tyto myšlenky rozšířil a přepracoval do obsáhlé kapitoly o etnografii dělnictví ve svém díle *Víra a nevíra ve stínu továrních komínů* z roku 2020. Podle něj termín lid již nezahrnuje jen obyvatele vesnic, ale překročil jejich hranice a posunul se dál do měst. Tento vývoj byl výsledkem posunu ve vědecké komunitě národopisců při snaze rozšířit zaměření své disciplíny. Od historických oborů, které věnovaly svou pozornost dělnickým hnutím a revolucím až k etnografii zaměřující se na studium každodennosti dělnictva. Problémem, který můžeme sledovat v dobových pracích je opomíjení dobové reality života dělníků. „K období první republiky a k mapování životních podmínek dělnictva byla projevována velká politická ostražitost“ (Štofáník 2020: 40). Štofáník se v této kapitole zabývá také metodologickou rovinou etnografie v níž se propojily přístupy antropologické a orálně historické (Štofáník 2020:38-41).

Můj zájem o dělnictvo neboli ženy dělnice směřuji do oblasti Vítkovic v Ostravě. Volba této konkrétní oblasti navazuje na můj přímý příbuzenský vztah s většinou aktérů mého výzkumu. Inspiraci jsem čerpala z výzkumu výše zmiňovaného Jakuba Štofáníka, který probíhal na Ostravsku a tehdejší Gottwaldovsku. K dělnické otázce napsal celou kapitolu v díle z roku 2020. Dle jeho slov „industrializace vnášela do společnosti značné sociální napětí, například v podobě pauperizace dělnictva či neuspokojivě řešené bytové otázky“ (Štofáník 2020: 348).

Více informací a indicií k etnografii dělnictva a dělnictví samotného jsem našla v knize Kateřiny Nedbálkové z roku 2021 *Tichá dřina*. K pojmu dělnictví neodmyslitelně patří pojem „třída“. Kateřina Nedbálková tento pojem uvádí na pravou míru hned v úvodu své knihy. „O třídě jsme si zvykli uvažovat jako o něčem na okraji, jako by se týkala jen lidí, kteří vypadli z režimu řádné společnosti, těch, kteří jsou cílem pomoci a péče sociálních pracovníků“ (Nedbálková 2021: 7). Minulý režim pojmem třída a dělnictví vtiskl výrazný ideologický rozměr, jak dále píše Nedbálková, pro postkomunistické země je tato ideologie zcela pochopitelná. S pojmem třída pracovala i Jadwiga Šanderová v článku pro *Sociologický časopis* v roce 1999 – *Opět o třídách a vrstvách v současné kapitalistické společnosti*. Zatímco pro Šanderovou je pojem třída pro diskuzi nepoužitelný, jelikož je mnohoznačný

a nevědecký, Nedbálková s pojmem pracuje jakožto s vědecky zajímavým (Nedbálková 2021: 8, Šanderová 1999: 17-32). V Česku je velmi malé množství studií, které by se zabývaly dělnictvím. Česká sociologie totiž třídě nevěnuje dostatek pozornosti, nebo s touto kategorií nakládá jako se samozřejmou, kterou, jak píše Nedbálková, již po desítky let měří stejným způsobem (Nedbálková 2021: 7-8).

Kromě pojmu „třída“ se Nedbálková ve svém díle zaměřuje i na pojem „dělník“. Pro obecnější význam tohoto pojmu bychom mohli použít pojem „pracovník“ s významem ze socialistické minulosti (Nedbálková 2021: 235). Jak jsem již zmiňovala, autorka se ve svém díle věnovala dělnické třídě. Ta podle ní buď mizí nebo je na stejné úrovni, a tedy se překrývá s třídou střední. Proč se zrovna tyto dvě třídy až skoro rovnají? Vyrovnávají se životním stylem i jejich spotřebou. I přes to se, jak píše Nedbálková, kategorie dělnické třídy užívá v médiích, ekonomice i politice stále nepřehledným a nejasným způsobem. Když se tyto třídy skoro rovnají a přes to se ta dělnická užívá v pojmech zcela milně, existuje tato třída vůbec? Po přečtení tohoto díla jsem si uvědomila, že já i my všichni se pohybujeme v rozprostřené dělnické třídě. Jak píše sama autorka: „Žijeme ve společnosti, kde lidé stále manuálně pracují, jako zaměstnanci v továrnách, v zemědělství, v různých starých i nových typech průmyslu. Právě služby a jejich profese jsou často označovány za novodobé dělnictví, pracovní podmínky a nejistota pracovního trhu“ (Nedbálková 2021:9).

4.1 Zaměstnání a pracovní podmínky

Ohodnocení výdělečné práce žen se častokrát v průběhu historie měnilo. V průběhu První světové války ekonomika vyžadovala nahrazení pracovních míst mužů ženami. Mezi světovými válkami byla jejich výdělečná činnost považována za rozmar a rozptýlení žen od role matky, manželky a hospodyně (Tůma, Vilímek 2012: 189). Jak jsem již zmiňovala, v socialistickém projektu byla ženská pracovní síla a jejich výdělečná činnost pokládána za podmínku k jejich emancipaci. Na základě mého výzkumu a studie díla autorů Oldřicha Tůmy a Vilímka Tomáše z roku 2012 lze vyvodit, že měla tato socialistická společnost vytvořit příznivé podmínky pro pracující zaměstnané ženy a měla se postarat o malé děti. Velkou nadějí k usnadnění provozu domácnosti bylo znárodnění průmyslů. Ženy očekávaly v těchto znárodněných podnicích zlepšení jak pracovních, tak mzdových podmínek. Pracovní doba převážné většiny průmyslových závodů – Vítkovic nevyjímaje, nebyla příznivá pro matky malých dětí. Směna začínala brzo ráno, tedy dříve, než matky mohly odvést děti do školních či předškolních zařízení, nebo trvala dlouho do noci, a to neumožňovalo se dostatečně starat o chod domácnosti. Pracovní doba se mnohdy přesouvala a díky nedostatečnému mzdovému

ohodnocení žen byla jejich pracovní doba často nedobrovolně doplněna o víkendy a přesčasy (Tůma, Vilímek 2012: 189-194). Z vyprávění mých informantek vím, že pracovní doba byla různá. Dvousměnný provoz by se jakž takž dal ještě skloubit s rodinným životem a denním režimem školáka, ale některé vítkovické závody oslňovaly provozem s názvem „kolotoč“, který mi informantky popsaly jako sedm pracovních dní s navazujícími dvěma dny volna. „Dám názorný příklad: pondělí, úterý byla ranní směna. Ve středu a ve čtvrtek odpolední směna a v následujících třech dnech, tedy pátek, sobota a neděle, byla směna noční“ (Lenka). Následovaly dva dny volna. Z rozhovoru vím, že ženy i muži takto ve Vítkovicích fungovali dlouhou dobu. A nejen tak. Zmínila jsem, že ženy musely kolikrát nedobrovolně obohacovat svou pracovní dobu o přesčasy či víkendy, jelikož jejich platové ohodnocení nebylo přímo úměrné s rodinnými výdaji.

Pracovní podmínky týkající se směn pro matku ženu nebyly příznivé. Opak bylo ale postavení vedení Vítkovických železáren k mateřské dovolené ženy. Ve vyprávění mi bylo řečeno, od všech informantek, že vedení jim vyšlo vstříc vůči jejich stavu, a i k následnému návratu do zaměstnání. Byť kolikrát ani ne na stejnou pozici, jelikož nebyla volná, ale v případě mých respondentek jim vždy bylo vyhověno s návratem do zaměstnání i na jinou pozici. Tedy měly jakousi pracovní jistotu. S takovým návratem po mateřské dovolené byly však spojovány i již zmiňované překážky ve formě neformální pracovní doby.

4.2 Historický kontext zaměstnanosti českých žen

Od konce 50. let 20. století hraje v životech žen placené zaměstnání podstatnou roli. K plné zaměstnanosti, a tedy i zaměstnanosti žen napomohl komunistický ideál zaměstnanosti, který byl prosazován od roku 1948. A však nástup žen do placeného zaměstnání zcela vynechává otázku účasti mužů na práci neplacené (Šiklová 1997 in Křížková, Maříková, Hašková, Formánková 2011: 10). Zatímco takováto centrálně plánovaná ekonomika zajišťovala zaměstnanost i matek s dětmi, transformace trhu po roce 1989 přinesla rizika a nejistoty. „Přerušovaná pracovní dráha, která byla v české společnosti ustavena jako norma pro ženy, se stala základem pro nejisté postavení žen na trhu práce a ohrožení diskriminací, a dokonce i chudobou. Ustavený model kontinuální pracovní dráhy muže a přerušované pracovní dráhy žen je zároveň i genderovanou normou, na které jsou dále stavěny politiky péče a politiky kombinace práce a péče“ (Křížková, Maříková, Hašková, Formánková 2011: 14).

Díky rozhovoru mohu uvést, že pro svobodnou či bezdětnou ženu nebyl problém najít zaměstnání. Ani v těch nejvíc maskulinních podmínkách, jaké by mohly představovat právě

i Vítkovické železářny. Všechny respondentky se shodly na faktu, že žena s dítětem měla hledání zaměstnání složitější, co se týče pracovní doby. Na druhou stranu po návratu z mateřské dovolené, měly vždy jistotu pracovního místa.

Na základě rozhovoru s maminkou, která se pro Vítkovice vyučila vím, že měla pracovní pozici jistou. S tím ale přicházel i fakt, že se nemohla rozhodnout pro jiné zaměstnání, jinak by byla penalizována. Babička, ačkoli vyučená nebyla, jelikož po splnění povinné školní docházky zůstala doma jako pomocná síla, získala v Kovohutích Čelákovice praxi pro práci na postu jeřábnice. Po svatbě s dědou se oba sestěhovali do Ostravy, kde měl děda již svou pracovní pozici ve Vítkovických železárnách jako obráběč. Zde mohla babička uplatnit svou praxi a připojila se tak k ostatním jeřábnicím. Paní Lenka hledala práci v Ostravě po mateřské dovolené. Ještě před otěhotněním se živila jako krejčová, ale po porodu a s potřebou okamžitého nastoupení do zaměstnání zavítala taktéž mezi Vítkovické jeřábnice.

4.3 Vítkovické železárny z historické perspektivy

Přesto že nejstarší zmínka o obci Wítchendorf pochází z roku 1357, samotná historie Ostravska jakožto průmyslového centra je spjata s průmyslovou revolucí v hutnictví a těžbě. Informace o dějinách ostravských dolů a železáren jako kapitalistických podniků můžeme hledat až v 40. letech 19. století. I když nálezy uhlí v této oblasti (Ostravsko, Frýdlant n. Ostr., Čeledná, Baška) se nálezy uhlí datují až do 70. let 18. století (Knížek 2018, Ostrava.cz 2019). Kdysi malá vesnička poblíž tehdejší Moravské Ostravy se v průběhu sedmi století svých dějin stala jednou z nejprůmyslovějších lokalit Rakouska – Uherska a následně industriální čtvrtí města Ostravy (Ostrava.cz 2019). Na počátku doly v majetku kapitalistických podnikatelů zaměstnávaly až 2000 dělníků a Vítkovické železárny 600 hutníků a 700 horníků. „Kárníková charakterizuje ostravské dělnictvo té doby jako nesourodou a stále se měnící skupinu jednotlivců a udává že na Ostravsku prý v padesátých letech měnili dělníci místo dva až třikrát do roka (Kárníková 1960 in Skalníková 1964: 360).

„Vítkovické železárny jsou jedním ze symbolů československého průmyslu“ (Knížek 2018). Vše začalo v prosinci roku 1828 Rudolfovou hutí a Rothschildovými železárnami. Železárenský podnik měl podle hospodářských novin vyrábět zejména kolejnice pro nově budovanou železniční trasu z Vídně do Haliče. Po smrti olomouckého arcibiskupa Rudolfa Jana Habsburského, podnik spravovalo Vítkovické těžířstvo zastoupené vídeňskými bankéři. Hospodářské noviny uvádějí Salomona Mayera Rothschilda jako jediného majitele hutního podniku, jímž se tak stal v roce 1843. Pod vedením Rotschildů došlo k rozvoji závodů. Podnik kromě kolejnic produkoval také „parní stroje, důlní stroje, mosty, zařízení pro hutě, profily, nosníky, železniční kola a výhybky“ (Knížek 2018). V průběhu staletí se Vítkovice změnila na moderní průmyslové město s velkou poptávkou. Se změnou vedení přišla i změna ve výrobním programu. Přibyla tak výroba pancéřových desek pro rakousko-uherskou flotilu, přibýly nové provozy jako měďárna, továrna na litou ocel a válcovna trub. Na konci 19. století přesáhl počet zaměstnanců údajně 9500 jedinců (Knížek 2018).

Až expanzivní rozvoj železáren přerostl v destrukci, k jejíž vyvrcholení mělo dojít před rokem 1989. Železárny začaly městskou část pohlcovat. Z původní myšlenky soužití hutního závodu a obyvatel města se neuskutečnilo. Objekty z konce 19. století byly odstraňovány ve prospěch růstu „moderního průmyslového města“. Tyto objekty se následně neudržovaly a postupně ztrácely na hodnotě. Ještě před rokem 1989 byly Vítkovice už jen neatraktivní průmyslovou čtvrtí. Znovuzrození Vítkovic přichází s politickými a ekonomickými změnami v 90. letech 20. století. „V roce 1990 se Vítkovice opět staly samostatným městským

obvodem města Ostravy, obnovena byla jejich samospráva usilující o rehabilitaci centra, které bylo kdysi perlou Ostravska“ (Ostrava.cz 2019).

4.3.1 Zaměstnání žen v továrním prostředí

S transformací ekonomiky přichází i velká vlna placené mužské pracovní síly na trh. To ale neznamená, že ženy se na zaměstnání v industriálních podnicích nepodílely. Tovární práce byly pochopitelně nebezpečné jak pro muže, tak pro ženy. Bohužel i zde vládlo segregování zaměstnání dle pohlaví, jak tvrdí Renzetti a Curran v knize *Ženy, muži a společnost* (Renzetti, Curran 2003: 267). Nebylo důležité, jak moc je žena fyzicky zdatná či zda rozumí výrobním technologiím. Práce v továrních prostorech vyžadovala vyšší kvalifikaci, s tímto faktem přicházel i vyšší plat (Renzetti, Curran 2003: 267). Společenské stereotypy si libovaly a pravděpodobně dodnes libují v ženské fyzické slabosti, vrozené pasivitě a možná i jednoduchosti, které ženám předurčují ty nejnudnější a stále opakující se práce. Ale co když se stane ta nejnudnější a stále se opakující zároveň i tou nejpodstatnější a nejnebezpečnější?

Dvě z mých informantek pracovaly přímo v továrních halách. Na jejich práci prakticky stála veškerá činnost Vítkovických železáren. A takových žen tam bylo mnoho. Jak banální a zároveň zásadní může být práce na jeřábu? Odpovědi mě velice překvapily. Od zvedání, převážení a naklápění nepředstavitelně těžkých lodních dílů, přes nechtěné ohrožování kolegů pod jeřáby až k samotným potyčkám mezi muži a ženou „tam nahoře“. Jejich práce, tedy práce jeřábnic, spočívala v převážení, zvedání, posouvání, ale i stavění hřidelů, tunelů, strojů, nádrží a mnoho dalších. Lana tlustší, než bota dospělého jedince musela udržet někdy i několikaset tunový náklad, jak říká Paní Lenka. „*Haly měly desítky metrů a stovky zaměstnanců. A já jim nad hlavami převážela stotunové lodní hřídele*“ vyprávěla dál. Nechyběla ani vizuální ukázka v jejím telefonu, kde mi natočila, jak taková jízda v jeřábu vlastně vypadá. Bylo mi řečeno, že jízda jeřábem není jen o ohrožení těch dole, ale i ohrožení sami sebe. Žebříky nebyly údajně nijak jištěné a elektrika na jeřábu už vůbec ne. „Jen řekni, jak jsi dostala sto voltů na jeřábu“ ozval se děda při rozhovoru s babičkou. „No potřebovala jsem něco opravit, tak jsem vzala šroubovák, a ono mě to odhodilo až na druhou stranu jeřábu“ vyprávěla s úsměvem na tváři babička. V ohrožení bylo tedy ne jen jejich zdraví, ale i jejich finance, jelikož stotunový náklad měl i statisícovou hodnotu. K tomuto tématu přispěl i děda, který u monstrózních strojů obráběl kovy. Dle jeho výpovědi i sebemenší špatný vrt nebo škrábanec byl pokutován.

4.4 Žena ve Vítkovicích

Jak se každý z „mých“ žen dostala do Vítkovic? Začnu mou maminkou. Její cesta do železáren začala na základní škole. Při výběru odborného učiliště měla namířeno na dráhu kadeřnice. Bohužel i v té době, žena se známostí vyhrávala a maminka se ocitla na konci školního roku bez vybraného středního odborného učiliště. Poslední možností byl potravinový průmysl – prodavačka. K tomuto vyučení patřila i praxe, praxe ostravské školy byla sprátelená s Vítkovickými železárnami a zde začíná její ženská maličkost v továrním prostředí. Na rozdíl od její maminky, ke které se ještě dostanu, moje maminka nezavítala do srdce železných hutí. Díky vyučenému oboru získala post v kantýně – malý obchůdek, „svačičárna“, jídelna pro vítkovické dělníky a zaměstnance kanceláří. Takových kantýn bylo po Vítkovickém areálu hned několik, a i mezi nimi byly viditelné mzdové rozdíly zaměstnanců. Kantýnám vládly zaměstnankyně, a i mezi nimi vládl rozdíl v ohodnocení. Ohodnocení bylo podmíněno množstvím „pod“ zaměstnanců, či umístěním kantýny. Zaměstnankyně se často potýkaly s nadřazeným chováním zaměstnanců kanceláří, s třísměnným provozem a již zmiňovaným nejednotným finančním ohodnocením.

Další z žen, se kterými jsem vedla rozhovor, je moje již zmiňovaná babička Oldřiška Horklová. Na jeřábniči se zaučovala v Kovohutích města Čelákovice. Do ostravských Vítkovic přišla až se sňatkem s mým dědou. Jeřábniče bylo v podstatě ženské povolání. Jeřábničů bylo málo, a i v tom malém zlomku získávali vyšší platy než většina jeřábničů. Úkol měli všichni stejný – dávat pozor, neublížit sobě, nikomu pod nimi a už vůbec ne převáženému materiálu. Výpovědi babičky a třetí respondentky, také jeřábniče, se shodují v mnohém. K jeřábničím se muži chovali k takřka sobě rovnému. Ve stínu tohoto faktu ale přicházelo také přiměřené mužské jednání. „*Stačilo špatně uvázat náklad a zespondu se ozvalo...*“ vypráví obě jeřábniče. Muži nešli pro sprosté slovo daleko a však žena pro ně byla stále slabší a „hloupější“ pohlaví, ale za to s úctou k její vykonávané práci. Těhotné ženy nemohly pracovat na těžkých strojích, a tak babička odešla na mateřskou dovolenou. Babička i s kolegyní Lenkou se shodují na pozitivním přístupu k mateřské dovolené a jistotě pracovního postu po návratu. Babička se však do Vítkovic už na tak dlouhou dobu nevrátila vzhledem k nepříznivé pracovní době s ohledem na výchovu již dvou malých dětí v předškolním věku.

Třetí žena je jeřábničí dodnes. Paradoxně pomáhá s demolicí mnohých továrních dílen, nástrojů, náradí a strojů, které ona sama musela před několika lety jeřábem stavět. „*Vítkovice jsou srdcovka. Tam když jednou přijdeš, už zůstaneš*“ zní její slova. Na post jeřábniče

nastoupila po mateřské dovolené, tedy s dítětem doma. Zde přichází první překážka. Vítkovické železářny dle výpovědi měly dlouhou dobu zavedené směny ve formě „kolotoče“. Takováto forma nebyla nikterak příjemná pro samotného jedince natož matku s dítětem a domácností. Děti nakonec měla dvě a staraly se o sebe navzájem, když jejich maminka musela být v zaměstnání. S dětmi také přišla těžší finanční situace. Nízkou mzdou a vysoké výdaje doháněla o víkendech, svátcích a přesčasech. „*Ted' mám pět pracovních dní a pak dva dny volna! Je to nezvyk. Člověk byl zvyklej makat sedm dní a najednou mu ten týden hrozně rychle uteče*“ řekla Lenka.

S velkým jeřábem ruku v ruce šla i velká zodpovědnost a také zdravotní problémy. Haly byly desítky metrů dlouhé a neexistoval jiný způsob přesunu tunových hřidel než jeřábem nad hlavami dělníků. Ano, zde by se hodilo zmínit, že na jeřábech byla zastoupena převážně ženská jednotka, však dole se pohybovali pouze muži. Odůvodnění? Jednoduché a pochopitelné – manuálně a fyzicky náročná práce. Ale tam dole se našly i úkoly, které byly jednoduché a přes to nezbytné a zde se dostáváme do již zmiňovaného bodu z knihy *Ženy, muži a společnost*, kde autoři Renzetti a Curran píší: „*Ženám byly obvykle nabízeny ty nejnudnější, neustále se opakující práce*“ (Renzetti, Curran 2003: 268). Dole pod jeřáby, někde mezi muži bychom našli natěračky – bez nich by nebylo vidno rysů, vyměření a dalších technických parametrů. K nim patří i ženy u rýsovacích pultů – pulty měly i několik čtverečných metrů. Z mého pohledu, na takřka malé a „hloupé“ ženské práci stála více zhodnocená mužská práce a jméno železáren. Od zodpovědnosti se přesunu ke zdravotním problémům. Záněty žil z ovládacích panelů jeřábu, přes pohmožděné břicho až k úrazům či nechtěným amputacím. Ano, i takto se dá definovat práce jeřábnice, dle vyprávění. „*Ženské bolelo břicho, z toho jak byly vykloněné z toho okna protože dolu jinak neviděly. Ale rukama musely ovládat páčkama jeřáb. Takže trpělo břicho i vlastně zápěstí, ty karpály a žíly*“ vyprávěla Lenka, která sama má dodnes problém s karpálními tunely. Kateřina Nedbálková popisuje nepohodlnost takovéto dělnické práce v kapitole *Tělesnost* z díla roku 2021. Podle ní, pracovníci v továrnách do jisté míry jsou naučeni nepohodlí do jisté míry ignorovat. „*Nehty okousané v důsledku pracovního stresu, špína, která jako by nešla smýt, články prstů odrásané na místech, kde jsou namáhány mnohokrát opakovaným utahováním tkaniček*“ popisuje Nedbálková své postřehy z vlastní účasti na práci v továrně (Nedbálková 2021: 232).

5 ZÁVĚR

Tato bakalářská práce se věnovala otázce proměny ženskosti v továrním prostředí. Jednalo se o české ženy ve Vítkovických železárnách v období roku 1989. Zabývala se problematikou segregace a diskriminace žen v zaměstnáních, kde převládá mužské slovo. V rámci první části této práce je zpracována metodologie výzkumu, které byly pro vznik této práce klíčové. Jednotlivé podkapitoly popisují kvalitativní výzkum, konkrétní prostředí výzkumu, mají čtenáře seznámit s informanty a také s prostředím, ve kterém výzkum probíhal. V teoretické části práce byla zpracována teorie podstatná pro osvětlení této studie.

V nestrukturovaném rozhovoru jsem se snažila získat odpovědi na otázky týkající se postavení ženy. Zajímal mě především názor žen a jejich pocity z práce mezi muži, dále jsem se zajímala o postavení zaměstnavatelů vůči ženám, u kterých se počítalo s odchodem na mateřskou dovolenou a následným návratem. V neposlední řadě mě zajímala otázka postavení ženy ve společnosti. Odpovědi informantek nelze brát jako obecně platné pro kterékoli zaměstnankyně v různých oborech. Proto byl k bakalářské práci vytvořen i krátký dotazník pro zaměstnankyně všeho druhu.

Z rozhovoru lze vyvodit, že ženy tuto práci měly velmi rády. I když se jednalo o fyzicky a občas i psychicky náročné dny, rády se vracely a některé se rády dodnes vrací na své pracovní místo. Velkou roli hrál i kolektiv tvořen převážně muži, který tvořil v podstatě základní kámen pro pozorování a pochopení práce žen mezi nimi. Žena ve Vítkovických železárnách podle slov Lenky nikdy neměla vedoucí pozici. I to tvořilo odrazový můstek pro otázku, proč tomu tak vlastně bylo? Ženy plnily lehké úkoly, ale také úkoly, pro které byla žena jako stvořená a byla potřeba jejich mrštnost, rozvážnost, smysl pro detail, trpělivost a cit. Na začátku této bakalářské práce jsem položila otázku, jaké měla žena možnosti v období ekonomických změn? Odpověď jsem našla mezi snůškou příběhů o výplatách v hodnotě sedmi set korun a stálém pracovním místě po mateřské dovolené. Žena ve Vítkovických železárnách měla mnoho možností. Měla podporu.

Domnívám se, že s navyšujícím se uplatněním žen na trhu práce a ve veřejné sféře by se mělo proměnit i jejich postavení ve sféře rodinné. Přestože jsem svůj výzkum zaměřila na období po sametové revoluci, myslím si že postavení v rodině, či v soukromé sféře a celkově práce v domácnosti, kterou žena zastává, zůstává i po několika desetiletí po sametové revoluci stále odpovědností žen. A kdo vlastně nosil ty pomyslné kalhoty? Domácnost od domácnosti

by měla odpověď pokaždé odlišnou. Ale kde je nosí žena dělnice, mužský kolektiv utvrzuje ženu a žena mužský kolektiv.

Literatura

Acker, J. 1990. *Hierarchies, Jobs, Bodies: A Theory of Gendered Organizations*. Gender and society.

Anker, R. 1998. *Gender and Jobs. Sex segregation of occupations in the World*. Geneva: ILO.

Augur-consulting 2022. *Kvantitativní výzkum*. Dostupné z: <https://www.augur-consulting.cz/kvantitativni-vyzkum.php> [07.03.2022].

Bahenská, M., L. Heczková, D. Musilová 2014. *O ženské práci. Dobové (sebe)reflexe a polemiky*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v.v.i.

Bourdieu, P. 2000. *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum.

Busheikin, L. 1992. Nevím sice, o co jde, ale dopředu říkám FUJ. Časopis *Vokno*.

Čermáková, M. 2017. Emancipace. *Sociologická encyklopedie*. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Emancipace> [07.03.2022].

Čermáková, M., H. Hašková, A. Křížková, M. Linková, H. Maříková 2002. *Podmínky harmonizace práce a rodiny v České republice*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

Čermáková, M. 1997. *Postavení žen na trhu práce*. Sociologický časopis. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

Český statistický úřad 2016. *Gender: Základní pojmy*. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/gender/gender_pojmy <https://www.extrastory.cz/vitkovicke-zelezarny-vznikly-v-roce-1828-byly-prvni-sveho-druhu-v-rakouskem-mocnarstvi> [20.03.2022].

Pokorný, V. 2018. Vítkovické železářny vznikly v roce 1828, byly první svého druhu v rakouském mocnářství. *ExtraStory*. Dostupné z: <https://www.extrastory.cz/vitkovicke-zelezarny-vznikly-v-roce-1828-byly-prvni-sveho-druhu-v-rakouskem-mocnarstvi> [24.03.2022].

Hašková, H., A. Křížková, M. Linková (eds.) 2006. *Mnohohlasem. Vyjednávání ženských prostorů po roce 1989*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

Jechová, K. 2012. *Postavení žen v Československu v období normalizace*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.

- Jemelka, M., J. Štofanič 2020. *Víra a nevíra ve stínu továrních komínů. Náboženský život průmyslového dělnictva v českých zemích (1918–1938)*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v.v.i.
- Kárníková, L. 1960. *Vývoj uhelného průmyslu v českých zemích do roku 1880*. Praha: Československá akademie věd.
- Karsten, H. 2006. *Ženy – muži. Genderové role, jejich původ a vývoj*. Portál.
- Knížek, M. 2018. Příběh Vítkovických železáren odráží historii českého hutního průmyslu. *Hospodářské noviny*. Dostupné z: <https://archiv.hn.cz/c1-66299750-historie-vitkovickyh-zelezaren> [23.03.2022].
- Křížková, A., H. Maříková, H. Hašková, L. Formánková 2011. *Pracovní dráhy žen v České republice*. Praha: SLON.
- Křížková, A., H. Maříková, Z. Uhde (eds.) 2006. *Sexualizovaná realita pracovních vztahů*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Křížková, A., K. Pavlica 2004. *Management genderových vztahů: postavení žen a mužů v organizaci*. Praha: Management Press.
- Křížková, A., Z. Sloboda 2009. *Genderová segregace českého trhu práce*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Lippmann, W. 2015. *Public Opinion*. Portál.
- Maříková, H. 2003. Česká žena na trhu práce in Vodáková, A., O. Vodáková, 2003. *Rod ženský. Kdo jsme, odkud jsme přišly, kam jdeme?* Praha: SLON.
- Morrisová, P. 2000. *Literatura a feminismus*. Brno: Host.
- Navarová, H. 2017. Feminismus. *Sociologická encyklopedie*. Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Feminismus> [04.03.2022].
- Nedbálková, K. 2021. *Tichá dřina. Dělnictví a třída v továrně Baťa*. Display.
- Nichols, B. 2010. *Introduction to documentary*. Praha: Akademie múzických umění.
- Ostrava.cz 2019. *Historie Vítkovic*. Dostupné online: <https://vitkovice.ostrava.cz/cs/o-vitkovicich/historie> [02.03.2022].
- Osvaldová, B. 2004. *Česká média a feminismus*. Praha: SLON.

- Pateman, C. 1988. *The Sexual Contract*. Cambridge: Polity Press.
- Porybná, T., D. Čeněk (eds.) 2010. *Vvizuální antropologie – kultura žitá a viděná*. Praha: Pavel Mervart.
- Renzetti, C. M., D. J. Curran 2003. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum.
- Reskin, B., I. Padavic 1994. *Women and Men at Work*. Thousand Oaks: Pine Forge Press.
- Tomek, I. 2018. *Sociologická encyklopedie*. Stereotyp. Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Soukup, M. 2014. *Terénní výzkum v sociální a kulturní antropologii*. Praha: Karolinum.
- Skalníková, O. 1964. *Problém ostravska jako etnografické oblasti*. Český lid. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV.
- Skupnik, J. 2010. *Antropologie příbuzenství*. Praha: SLON.
- Šiklová, J. 1997. *Feminism and the Roots of Apathy in the Czech Republic*. The Johns Hopkins University Press.
- Šimůnek, M. 2005. *Revue pro Media. Časopis pro kritickou reflexi médií*. Dostupné z: https://rpm.fss.muni.cz/Revue/Revue03/recenze_lippmann.htm [07.03.2022].
- Tůma, O., T. Vilímek (eds.) 2012. *Česká společnost v 70. a 80. letech: sociální a ekonomické aspekty*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i.
- Valdrová, J. 2006. *Gender a společnost*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně.
- Vodáková, A. 2017. Pohlaví. *Sociologická encyklopedie*. Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. Dostupné online: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Pohlav%C3%AD> [04.03.2022].
- Vodáková, A., O. Vodáková 2003. *Rod ženský. Kdo jsme, odkud jsme přišly, kam jdeme?* Praha: SLON.
- Walby, S. (eds.). 1988. *Gender Segregation at Work*. Philadelphia: Open University Press.
- Witz, A. 1992. *Patriarchy and Professions*. London: Routledge.

Seznam příloh

Příloha č.1: Věk informantek

Příloha č. 2: Typ zaměstnání

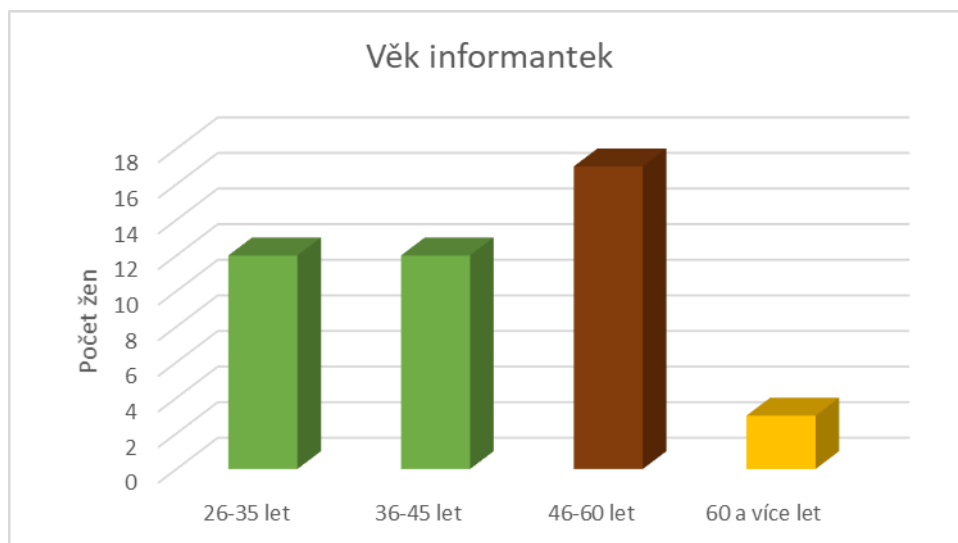
Příloha č.3: Míra nátlaku na ženu v zaměstnání

Příloha č.4: Míra znevýhodnění žen v zaměstnání v porovnání s lepšími pracovními podmínkami mužů

Příloha č.5: Míra pozitivních/negativních postojů vůči zaměstnané ženě

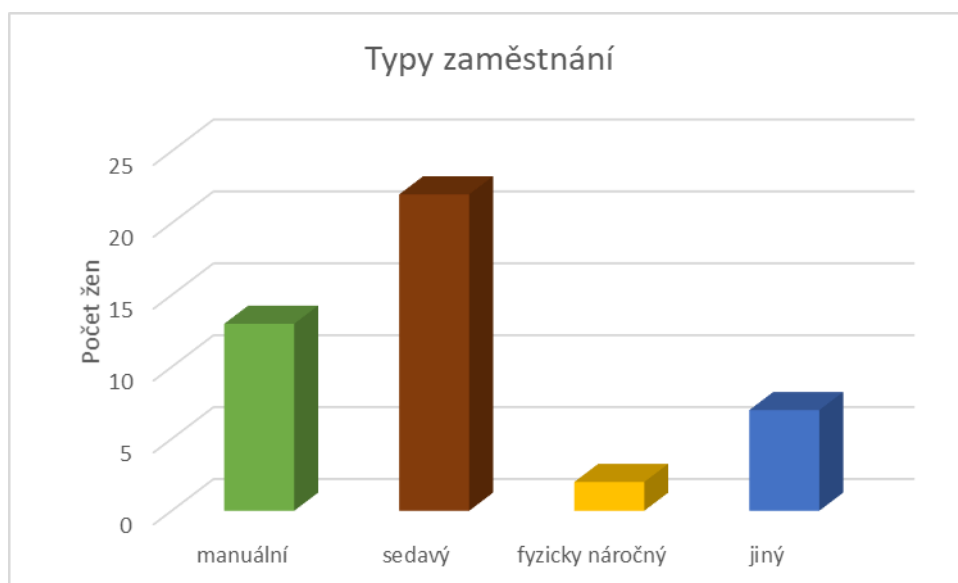
Příloha č.6: Stupně náročnosti hledání zaměstnání pro ženu okolo roku 1989

PŘÍLOHY

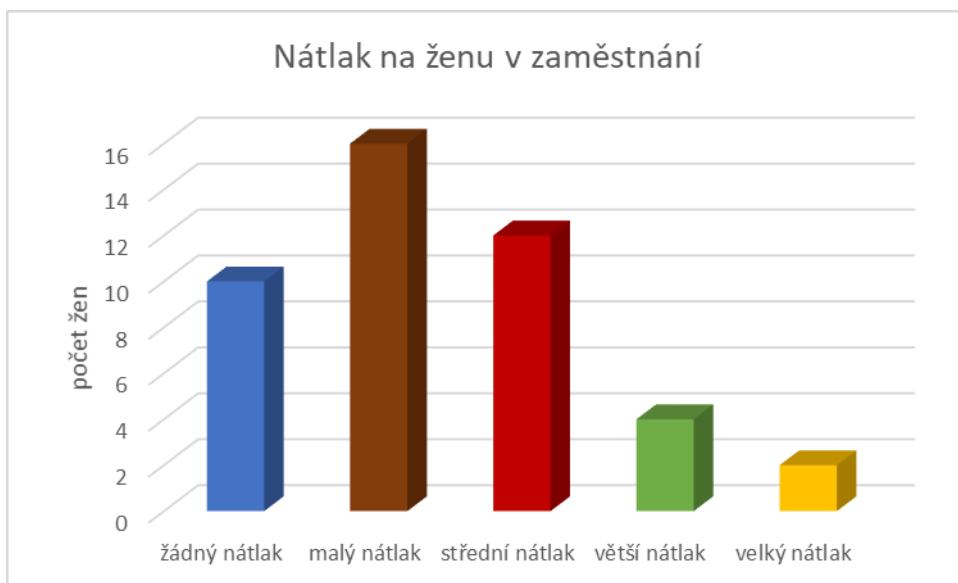
Příloha č.1: Věk informantek

Zdroj: Vendula Ševčíková

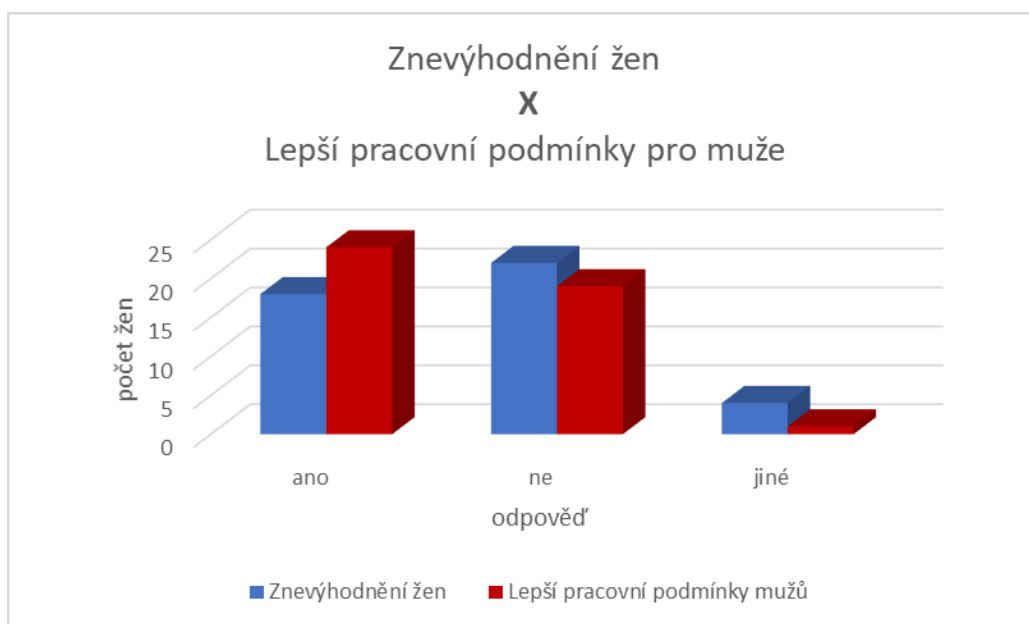
Příloha č. 2: Typ zaměstnání

Zdroj: Vendula Ševčíková

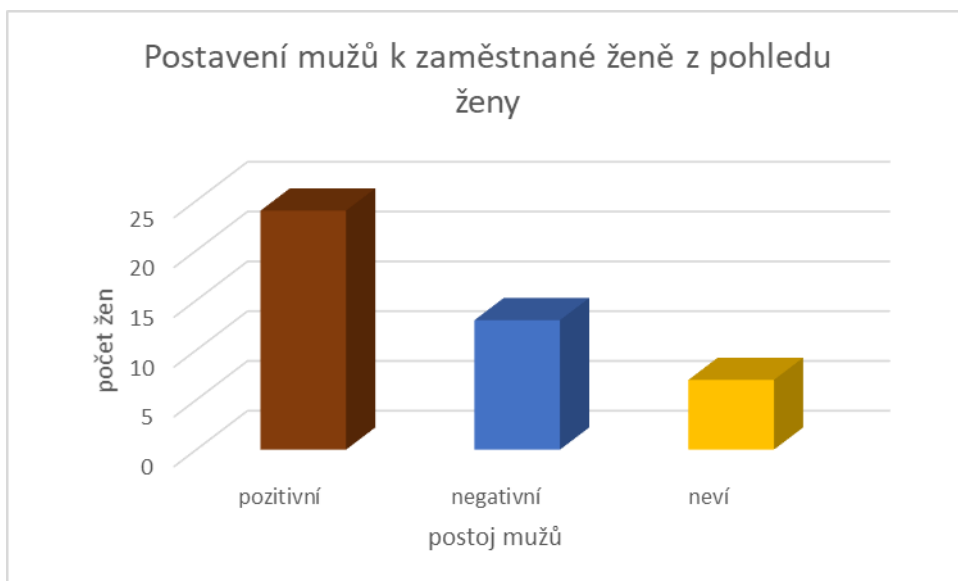
Příloha č.3: Míra nátlaku na ženu v zaměstnání

Zdroj: Vendula Ševčíková

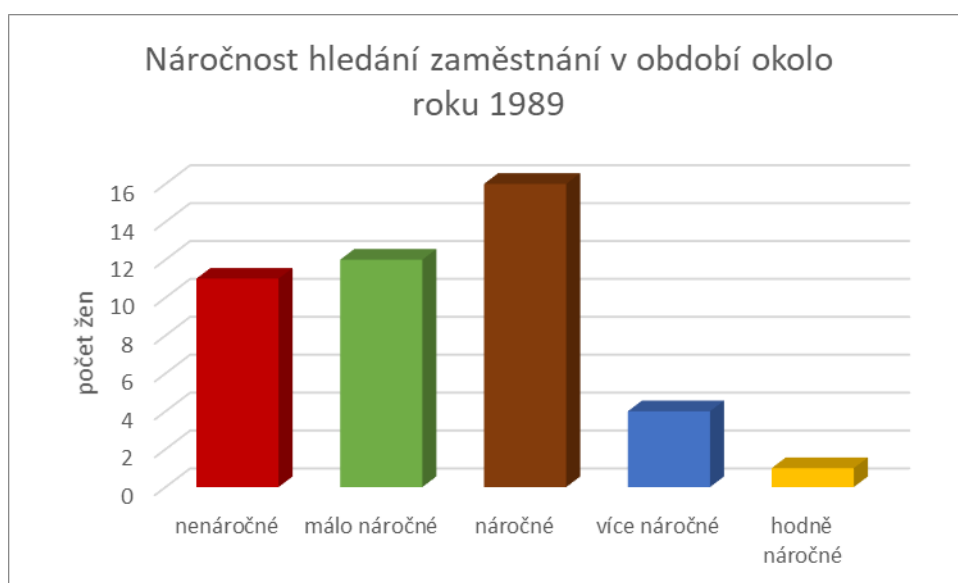
Příloha č.4: Míra znevýhodnění žen v zaměstnání v porovnání s lepšími pracovními podmínkami mužů

Zdroj: Vendula Ševčíková

Příloha č.5: Míra pozitivních/negativních postojů vůči zaměstnané ženě

Zdroj: Vendula Ševčíková

Příloha č.6: Stupně náročnosti hledání zaměstnání pro ženu okolo roku 1989

Zdroj: Vendula Ševčíková